

ומבשרך לא תתעלם

הלא זה צום אֲבָחֶרְהוּ פֶּתַח חֲרָצְבוֹת רָשָׁע הַתֵּר אֲגִדּוֹת מוֹטָה וְשִׁלַּח רְצוּצִים חֲפָשִׁים וְכָל מוֹטָה תִּנְתְּקוּ: הֲלֹא פָרַס לָרָעַב לַחֲמֵד וְעִנִּיִּים מְרוֹדִים תִּבְנֶיָה בֵּית כִּי תִרְאֶה עֵרֹם וְכִסִּיתוּ וּמִבְּשָׁרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם: אִזּוּ יִבְקַע כְּשָׁחַר אֹרֶךְ וְאַרְכָּתְךָ מִהֲרָה תִצָּמַח וְהִלֵּךְ לִפְנֵיךְ צִדְקָה כְּבוֹד ה' יִאֲסָפֶךָ: (ישעיהו נז יד, נח יד).¹

1. מסכת גיטין דף נח עמוד א – אשת הנגר והשוליה²

מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו, ושוליה דנגרי הוה. פעם אחת הוצרך (רבו) ללוות, אמר לו: שגר אשתך אצלי ואלווה. שיגר אשתו אצלו, שהה עמה שלשה ימים. קדם ובא אצלו, אמר לו: אשתי ששיגרת ליך היכן היא? אמר לו: אני פטרתיה לאלתר, ושמעתי שהתינוקות נתעללו בה בדרך. אמר לו: מה אעשה? אמר לו: אם אתה שומע לעצתי גרשה. אמר לו: כתובתה מרובה, אמר לו: אני אלווך ותן לה כתובתה. עמד זה וגרשה, הלך הוא ונשאה. כיון שהגיע זמנו ולא היה לו לפורעו, אמר לו: בא ועשה עמי בחובך. והיו הם יושבים ואוכלים ושותין והוא היה עומד ומשקה עליהן, והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן, ועל אותה שעה נִתְחַתֵּם גזר דין. ואמרי לה: על שתי פתילות בנר אחד.³

2. ויקרא רבה לד יד – אשתו של ר' יוסי הגלילי

"כי תראה ערום וכסיתו" (ישעיהו נח ז). רב אדא בר אהבה רב ורבי יוחנן. חד אמר מדקדקין בכסות ואין מדקדקין בחיי נפש. וחכמים אומרים אף בכסות אין מדקדקין מפני בריתו של אברהם אבינו.⁴ "ומבשרך לא תתעלם" - בר קפרא אמר: הוי רואה בשרו כבשרך. דתני בר קפרא: אין לך אדם שאינו בא לידי מידה זו. אם לא הוא - בנו. אם לא בנו - בן בנו.⁵

רבי יעקב אמר בשם ר' אלעזר: זו גרושתו. ר' יוסי הגלילי הייתה לו אישה רעה והיתה מבזה אותו לפני תלמידיו. אמרו לו תלמידיו: רבי, גִּרְשָׁה שאין היא לכבודך. אמר להם: פִּרְנָא (כתובתה) מרובה עלי ואין בי לגרש אותה. פעם אחת היה יושב ופושט (לומד) הוא ור' אלעזר בן עזריה. כיון שגמרו אמר לו (ר' יוסי הגלילי לר' אלעזר בן עזריה): ישגיח רבי לעלות לתוך הבית?⁶ אמר לו: הן. כיון שנכנסו לבית הנמיכה פניה ויצאה לה.⁷ ראו קדרה נתונה על הכירים. אמר לה: יש באותה קדרה כלום? אמרה לו: יש בה פרפראות. הלך וגילה אותה ומצאה מלאה

¹ כבר הקדשנו דף מיוחד [להפטרות יום הכיפורים](#) בה אנו קוראים את פרק נז בספר ישעיהו, והפעם נתמקד במילים "ומבשרך לא תתעלם". הדף יכול להתאים גם לפרשת בהר - מצוות צדקה, לתשעת הימים - עול חברתי, או גם לפרשת בראשית - עזר כנגדו. אך מכולם בחרנו להעמיד דף זה ביום הכיפורים בו מן הראוי להדגיש ולחזור ולהדגיש את המצוות שבין אדם לחברו.

² הגמרא במסכת גיטין פרק הניזקין, דפים נה-נח, היא מקור מרכזי לאגדות החורבן, בראשן הסיפור הידוע אולי יותר מכל על קמצא ובר קמצא שבגין אותו מעשה הרבה ירושלים, לאגדה זו הקדשנו גיליון מיוחד בשם [קמצא ובר קמצא - חלקם של חכמים](#). מכל שאר האגדות שם, בחרנו להביא הפעם את זו שמסלימה את עבירת גילוי עריות ואולי מקפלת בתוכה הרבה יותר מכך.

³ שתי פתילות בנר אחד הוא לשון נקייה אף יותר מהלשון שראינו בגמרא יומא ובאיכה רבה: "כי קצר המצע מהשתרע ... לקבל אשה ובעלה וריעה". מכל אגדות החורבן, נראה שזו היחידה שמסתיימת בלשון הקשה ביותר: **על אותה שעה נחתם גזר הדין**. הרבה עברות כבר היו וזו ודאי לא הראשונה ולא היחידה. ואם לא די לנו במה שראינו עד כאן, הרי לנו כתוספת גם הגמרא בראש השנה יז ע"א: "המינין, והמסורות, והמשומדים והאפיקורסים, שכפרו בתורה, ושכפרו בתחיית המתים, ושפירשו מדרכי צבור, ושנתנו חיתתם בארץ חיים, ושחטאו והחטיאו את הרבים ... שפשטו ידיהם בזבול ... ואין זבול אלא בית המקדש, שנאמר: בנה בניתי בית זבול לך". אבל הדמעות של האיש שעומד ומשרת את מי שגזל ממנו את אשתו (ואת רכושו?) ואת אשתו שבגדה בו, הן שחתמו את גזר הדין. הן המכה בפטיש ובקורנס ששברו בהם את היכל ה'. ראו תוספת על מדרש זה במים האחרונים. וכנגד סיפור קשה זה על גירושין של איש ואשה, ראו בבראשית רבה פרשה יז הסיפור על אשתו של ר' יוסי הגלילי שגרשה ואח"כ חזר והכניסה לביתו. וראו גם הסיפור בויקרא רבה על שנות הבצורת ובקשת מבני עירו שיחזקו צדקה

⁴ הפסוק שם גם מזכיר את הרעבו יש קשר בין "לחם לאכול ובגד ללבוש וכן גם בדרשה במה מדקדקים. אך דרשה זו מתחילה בכסות ותדגיש להלן את הקשר בין הגוף ("ומבשרך") ובין הבגד שבא לכסותו. ראו על קשר זה את הדרשה במדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרק א פסוק טו: "על מי שנאמר עליו יען אשר לא זכר עשות חסד (שם שם /תהלים ק"ט/ ט"ז). מהו אשר לא זכר, רואה יתומים לא נתן כלום, היה לו להזכיר שלא ימות ויהיו בניו יתומים ויתבזו נכסיו, וכל מה שיש לו, ויהיו אף הם מבקשי צדקה ולא יהא אדם נותן כלום ומרחם עליהם. וכן הוא אומר וכי תראה ערום וכסיתו (ישעיה נ"ח ז) אם ראית [ערום] צריך להתכסות אל תסתכל בו אלא הסתכל בבשרך ואמור מה אני ומה היא, אני והוא בשר ודם אכסנו אם אצטרך ויכס אותי. באים עניים רעבים אל תהפוך [פניך] מהם, אם כסית פניך מהם חשוב שאתה בשר ודם, ומבשרך לא תתעלם (שם /ישעיהו נ"ח/). ראו גם דברינו הבגדים המכבדים את האדם בפרשת תצוה.

⁵ "מידה זו" היא מידת העונש. לא תמיד מסתובב הגלגל לכיוון העושר, אבל תמיד לכיוון העוני. נראה שגישה פסימית זו תולדתה ממציאות החיים בתקופת הדרשן.

⁶ אפשר להזמין אותך לסעוד?

⁷ התחמקה מהם. לא רצתה להאכילם.

פרגיות. ידע ר' אלעזר בן עזריה מהו יושב ושומע, שאין דעתה עם בעלה.⁸ אמר לו: רבי, לא אמרה אלא פרפראות והרי מצאנוה מלאה פרגיות. אמר לו: מעשה נסים הם. כיון שנמרו לאכול ולשתות, אמר לו: רבי, גרש אשתך זו שאין היא לכבודך. אמר לו: פִּרְנָא מרובה עלי ואין לי למרק לה. אמר לו: ואנו מסלקים פרנה וגרשנה.⁹ סלקו פרנה וגרשה והשיאוהו לאישה אחת טובה ממנה. גרמו החובות של אותה אישה (שגרר ר' יוסי הגלילי) והלכה ונשאה לסנטיר (שומר) העיר. לאחר ימים באו עליו ייסורים. נעשה אותו האיש (הסנטיר) מאור עיניים (התעוור). והייתה סובבת ומושכת אותו בכל שכונות העיר ובשכונתו של ר' יוסי הגלילי לא הייתה מובילה אותו. אותו האיש מתוך שהיה חכם והכיר את עירו, אמר לה: למה אין את מובילה אותי לשכונתו של ר' יוסי הגלילי, שאני שומע שהוא עושה מצוות הרבה? אמרה לו: גרושתו אני ואין בי לראות סבר פניו. פעם אחת הגיעו לאותה שכונה, התחיל חובט עליה והיו מתבזים בכל העיר. הציץ ר' יוסי הגלילי וראם מתבזים בתוך השוק. נטלם ונתנם בתוך בית אחד משלו והיה זן ומפרנס אותם כל הימים שהיו בחיים, על שום "ומבשרך לא תתעלם".¹⁰

3. ויקרא רבה (מרגליות) לד יד – מרחמי אנוש לרחמי שמים¹¹

בימיו של ר' תנחומא היו צריכין ישראל למטר. באו אצלו, אמרו לו: רבי, גזור תענית שירד מטר. גזר תענית פעם ראשונה ושניה ולא ירדו גשמים. פעם שלישית קם ודרש, אמר להם: כל העם יחלקו מצווה.¹² עמד אדם אחד, נטל ממה שהיה לו בתוך ביתו ויצא לחלק בשוק. פגעה בו גרושתו, אמרה לו: זכה בי,¹³ שמיום שיצאה אותה אישה מביתך לא ראתה טובה. כיון שראה אותה ערומה ובצרה גדולה נתמלא עליה רחמים ונתן לה, על שום "ומבשרך לא תתעלם".¹⁴

צפה בהם אדם אחד, הלך ואמר לרבי תנחומא. אמר לו: רבי, מה אתה יושב כאן ועבירה כאן. אמר לו: מה ראית? אמר לו: ראיתי אדם פלוני מסיח עם גרושתו ונותן לה פרוטות.¹⁵ אילולא שהוא חשוד עמה, היה מסיח עמה ונותן לה פרוטות? שלח ר' תנחומא והביאו. אמר לו: בני, אין אתה יודע שהעולם עומד בצער, בני אדם עומדים בצער, הבהמה עומדת בצער ואתה מבקש גרושתך ונותן לה פרוטות? אין אתה יודע שלא נאה הוא? אמר לו: ולא כך דרשת "ומבשרך לא תתעלם"? ואתה אמרת: כל העם יצאו ויחלקו מצווה. עמדתי ונטלתי ממה שהיה בתוך הבית ויצאתי לחלק בשוק. פגעה בי גרושתי ואמרה לי: זכה באותה אישה שמיום שיצאה מביתך לא ראתה טובה! כיון שראיתי ערומה ובצרה גדולה נתמלאתי עליה רחמים ונתתי לה על שום "ומבשרך לא תתעלם". באותה שעה הגביה רבי תנחומא פניו לשמים ואמר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, ומה אם זה שהוא בשר ודם ואכזרי ולא היה עליו מזונותיה, נתמלא עליה רחמים ונתן לה, אנו שאנו בני בניך בני בחוניך אברהם

⁸ שהיא ניסתה "לנפנף" אותם כשאמרה שיש בקדרה פרפראות (מיני ירקות) בלבד שאין זו ארוחה של ממש. ראו בגמרא יבמות הסיפור על רב שאשתו ציערה אותו וכל פעם הכינה לו אוכל שונה ממה שביקש עד שנאלץ לשקר ולבקש הפוך ממה שבאמת רצה על מנת שתעשה את מה שבאמת רצה. ושם עוד על נשים רעות, עד שאמר ר' חייא על אשתו, הגם שציערה אותו: "דיינו שמגדלות בנינו, ומצילות אותנו מן החטא". ושם גם על נשים טובות. ראו גם דברינו [נשים חכמות](#) בפרשת קורח וכן [הנשים הממתנות](#) בדפים המיוחדים.

⁹ ר' אלעזר בן עזריה היה אדם עשיר (ברכות כז ע"ב, שם נז ע"ב ועוד).

¹⁰ מקור סיפור זה הוא בירושלמי כתובות פרק יא הלכה ג והפתיחה לסיפור זה שם היא האמירה: "כשם שאדם חס על כבוד אלמנתו כך חס על כבוד גרושתו". ראו סיפור זה גם בבראשית רבה יז ג. ושם מצוין שאשתו הראשונה הרעה של ר' יוסי הגלילי הייתה בת אחותו ואי לכך הביטוי "ומבשרך לא תתעלם" עשוי לקבל משמעות שונה מזו שכאן.

¹¹ דרשה זו איננה בנוסח ויקרא רבה וילנא, אבל מצויה בויקרא רבה מרגחית וכן גם בילקוט שמעוני תורה פרשת בהר רמז תרסה. "ביומי דרבי תנחומא הוו צריכין ישראל למיטרא וכו'. בשני מקורות אלה דרשה זו סמוכה לדרשה הקודמת (בסדר המובא לעיל) ונקראות ברצף.

¹² שהעיקר הוא לא התענית, אלא עשיית מעשים טובים. וכדברי המשנה במסכת תענית פרק ב משנה א: "... הזקן שבהן אומר לפניו דברי כבושין: אחינו, לא נאמר באנשי נינוה (יונה ג') וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה". וסתם "מצווה" היא צדקה ומהמשך הסיפור אנחנו לומדים שר' תנחומא שילב בדרשתו את הפסוקים מישעיהו פרק נח שנראה להלן.

¹³ זכה בי או סכה (הסתכל) בי היא לשון נקיה של בקשת נדבה. ראו בסימן ו לעיל באותו מדרש: "אמר ר' זעירא: אפילו שיחתם של בני ארץ ישראל תורה היא. כיצד? אדם אומר לחבירו: זכה בי, הזדכה בי, זכה עצמך בי. ר' חגי אומר: סכה בי, הסתכל בי. סכה בי - מה הייתי והסתכל בי - מה אני (כעת)". ומצאנו בירושלמי מסכת פאה פרק ח הלכה ח וכן בירושלמי תענית פרק א הלכה ד את הביטוי: "זכה עמי". ובהקשר קצת אחר, מצאנו גם את הביטוי: עשה בי מצוה (תנחומא כי תצא ב).

¹⁴ גם כאן הכוונה היא למעשים ולא לתענית, ולא בכדי מצוטט קטע זה מהפסוקים בישעיהו פרק נח (שאנו קוראים בהפטרות יום הכיפורים), פסוקים ה-ז: "הִכְזָּה יְהוָה צוֹם אֲבֹתֵהוּ יוֹם עֲנֹת אָדָם נִפְשׁוֹ הִלָּךְ כְּאֶגְמֹן רָאשׁוֹ וְשָׁק וְאֶפֶר יִצְעֵק ... הֲלוֹא זֶה צוֹם אֲבֹתֵהוּ פֶתַח חֲרָבֹת רָשָׁע הִתָּר אֲגִדֹּת מוֹטָה וְשִׁלַּח רְצוּצִים חֲפָשִׁים ... הֲלוֹא פָרַס לְרַעֲב לֶחֶם וְעָנִיִּים מְרוּדִים תְּבִיא בֵּית כִּי־תִרְאֶה עֹלָם וְכִסְתִּי וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם".

¹⁵ שהם מן הסתם תשלום אתנן.

יצחק ויעקב ומזונותינו עליך¹⁶ - על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים. באותה שעה ירדו גשמים ונתרווח העולם.¹⁷

4. בראשית רבה י ג פרשת בראשית – מעזר כנגדו לבשר מבשרך

"אעשה לו עזר כנגדו" - אם זכה עזר ואם לאו כנגדו. אמר רבי יהושע בר נחמיה: אם זכה כאשתו של רבי חנינא בר חכינאי, ואם לאו כאשתו של רבי יוסי הגלילי. ר' יוסי הגלילי הייתה לו אישה רעה והיתה מבזה אותו לפני תלמידיו. אמרו לו תלמידיו: רבי, נְקִשָּׁה שאין היא לכבודך. אמר להם: פְּרָנָא (כתובתה) מרובה עלי ואין בי לגרש אותה¹⁸ גרמו החובות של אותה אישה (שגרש ר' יוסי הגלילי) והלכה ונשאה לסנטיר (שומר) העיר. לאחר ימים באו עליו ייסורים. נעשה אותו האיש (הסנטיר) מאור עיניים (התעוור). והייתה סובבת ומושכת אותו בכל שכונות העיר ובשכונתו של ר' יוסי הגלילי לא הייתה מובילה אותו. אותו האיש מתוך שהיה חכם והכיר את עירו, אמר לה: למה אין את מובילה אותי לשכונתו של ר' יוסי הגלילי, שאני שומע שהוא עושה מצוות הרבה? אמרה לו: גרושתו אני ואין בי לראות סבר פניו. פעם אחת הגיעו לאותה שכונה, התחיל חובט עליה והיו מתבזים בכל העיר. הציץ ר' יוסי הגלילי וראם מתבזים בתוך השוק. נטלם ונתנם בתוך בית אחד משלו והיה זן ומפרנס אותם כל הימים שהיו בחיים, על שום "ומבשרך לא תתעלם".¹⁹

ותטיב לנו החתימה

מחלקי המים²⁰

¹⁶ אחריות מזונותינו היא על הקב"ה ולפיכך מי שעושה צדקה כביכול ממלא את מקומו של הקב"ה. ראו ויקרא רבה לד ב: "מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו (משלי יט ז). - אמר ר' לעזר: כתוב: "נותן לחם לכל בשר" (תהלים קלו כה) ובא זה וחסף לו את המצווה. אמר הקב"ה: עלי לשלם לו גמולו, זהו שכתוב "וגמולו ישלם לו". וראה גם המשך המדרש שם: "ועבד לזה לאיש מלווה (משלי כב ז) - **אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו**, כביכול דרכו של לזה להיות עבד למלוה". שכביכול הקב"ה שהוא הלווה נעשה עבד למי שנותן את הצדקה שהוא המלווה, כיון שהוא נותן את הצדקה במקום הקב"ה. נושא זה גם היה לקנתור וניגוח בוויכוחים עם גויים (רומי, יוון) שעזרה לעניים נראית להם התערבות במעשי האל. ראו הוויכוח של ר' עקיבא עם טורנוסרופס שמתגרה בו ואומר: "אם אלהים אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם?" (בבא בתרא י"א, בדברינו **ר' עקיבא וטורנוסרופס** בפרשת תזריע).

¹⁷ ראו מקבילה למדרש זה בבראשית רבה לג ג, ושם הנוסח הוא: "נתרווה העולם". באמצע הסיפור אפשר היה לתמוה על ר' תנחומא ש"ירד" על אותו איש על סמך עדות של אדם אחר ושפט אותו לפני ששמע את גרסתו; אך בסוף הסיפור, אין לר' תנחומא שום היסוס והוא מקבל את גרסת אותו האיש בפשטות וללא כל פקפוק ועוד הופך אותה לסיבה לתפילה למען הכלל. ראו בגמרא חגיגה ה"ב את הביקורת של רבי שילא על מי שנותן צדקה לאשה בסתר. וכאן מדובר בגרושתו! אבל ר' תנחומא לא חש. כאן חוזר הסיפור על ר' יוסי הגלילי שגרש את אשתו ומה עלה בגורלה.

¹⁸ דרשה זו חוזרת על הדרשה על אשתו של ר' יוסי הגלילי, שראינו כבר לעיל בויקרא רבה לד יד, ולפיכך קצרנו בה. הבאנו נוסח זה בשל הקשר שנוצר בין פתיחת הדרשה ובין סופה. פתחה הדרשה ב"אעשה לו עזר כנגדו" (מה שמתאים כאמור לפרשת בראשית) וסיימה ב"ומבשרך לא תתעלם" (הרחבה של מצוות צדקה). לכאורה, מרגע שאיש ואשה התגרשו, ובפרט אם חלקו כראוי את רכושם וכתובת האשה קוימה במלוואה, אין ביניהם כל קשר. פסק וחלף "העזר כנגדו" ובוודאי שאין כל קשר של בשר בין בני הזוג. "אעשה לו עזר כנגדו" היה ברגע מאושר של הנישואין. אבל "ומבשרך לא תתעלם" היה ופסק. אלא אם נאמר אין הכי נמי! מה שדרשה זו באה ללמדנו הוא שהקשר הראשוני בין בני הזוג לא פוסק גם לאחר שהתגרשו. זאת בפרט בקשר של 'אשת נעורים' שלעולם שמור לה **חסד נעורים**. ראו סנהדרין צ ב. וגם סמך מהמקרא לקשר הבשר מצאנו: "על כן יִעָזֵב איש את אָבִיו וְאֵת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד" (בראשית פרק ב פסוק כד).

²⁰ מים המותרים לשתיה מלוא לוגמיו גם ביום הכיפורים.